भारतीय स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव : संधी आणि आव्हाने

मुख्य संपादक

प्राचार्य डॉ. सदाशिव हरिभाऊ सरकटे

जयभवानी शिक्षण प्रसारक मंडळ संचलित

कला व विज्ञान महाविद्यालय शिवाजीनगर, गढी ता. गेवराई, जि. बीड.

SIDDHI PUBLISHING HOUSE

NANDED – 431605.

ISBN No.: 978-81-955479-7-5

मुख्य संपादक
प्राचार्य डॉ. सदाशिव सरकटे
मो. नंबर : 7875827115

•

प्रकाशक
सिद्धी पब्लिकेशन,
मारोती मंदिराजवळ,
भावसार चौक, तरोडा खु. नांदेड़
मो. 9623979067
ईमेल – shrishprakashan2009@gmail.com
Website : www.wiidrj.com

*

अक्षर जुळवणी
डॉ. राजेश गंगाधरराव उंबरकर

*

मुद्रक
अनुपम प्रिंटर्स
श्रीनगर, नांदेड़. मो. 9175324437

© सर्व अधिकार संपादकाकडे

•

प्रथम आवृत्ती
24 मे 2022
किंमत : 400 /- रु

सदरील ग्रंथातील कोणताही भाग किंवा मजकूराकरीता सदरील संशोधक स्वतः जबाबदार राहतील संपादक जवाबदार असणार नाही.

ग्रामीण शेतकऱ्याच्या आत्महत्येची समस्या

प्रा. डॉ. आर. डी. खताळ

कला व विज्ञान महाविद्यालय, गढी ता. गेवराई, जि. बीड (महाराष्ट्र)

प्रस्तावना :

भारत हा कृषीप्रधान देश म्हणून ओळखला जातो. शेती हा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा मानला जातो. पारंपारिक काळापासूनच भारतीय समाजाचा विचार करता, भारतीय लोकसंख्येचा अधिकचा हिस्सा हा ग्रामीण भागात राहणाऱ्या लोकसंख्येचा असलेला आढळतो. शेती आणि शेतीचा व्यवसाय करुन उदरनिर्वाह करणाऱ्यांची संख्या अधिकची आहे. पण अलीकडच्या काळात शेती आणि शेतीशी संबंधीत व्यवसाय करणाऱ्यांची आर्थिक स्थिती दयनिय होताना दिसते. विशेषत: शेतकऱ्यांची आर्थिक स्थिती अधिकच हालाकीची होताना दिसून येते. यातूनच शेतकऱ्याच्या आत्महत्या होताना दिसतात.

आधुनिक काळात 'शेतकरी आत्महत्या' ही भारतीय समाजातील एक प्रमुख समस्या म्हणून समोर आली आहे. भारतात शेती आणि शेतकऱ्यांना समाजाचा पालन-पोषण करणारा समजले जाते. अशा समाजात शेतकऱ्याच्या आत्महत्या होतात ही अत्यंत चिंतेची बाब आहे. आजपर्यंतच्या आकडेवारीवरुन भारतामध्ये सर्वांत जास्त आत्महत्या या प्रगत समजल्या जाणाऱ्या महाराष्ट्रामध्ये होताना दिसून येतात. विशेषत: ग्रामीण विदर्भ आणि मराठवाड्यात होणाऱ्या शेतकऱ्याच्या आत्महत्याचे प्रमाण अधिकचे आहे.

१९.वाढती महागाई

आत्महत्येची सामाजिक कारणे -

ग्रामीण शेतकऱ्याच्या आत्महत्येस काही सामाजिक कारणेही कारणीभूत ठरतात. त्यातील प्रमुख सामाजिक कारणे खालीलप्रमाणे-

1) शेतकऱ्यांतील व्यसनाधिनता
2) खोटी प्रतिष्ठा
3) आळस, अज्ञान आणि दैववाद
4) शिक्षणाची कमतरता
5) अतिरिक्त अपत्यांची संख्या
6) कौटूंबिक जबाबदाऱ्या
7) अंधश्रध्दा
8) अल्पभूधार शेतकऱ्यांचे वाढते प्रमाण
9) असंतुलित कौटूंबिक संबंध
10) कृषी क्षेत्रावरील वाढते परावलंबित्व
11) खाजगी सावकारी
12) शेतजमीनीचे विभाजन

आत्महत्या : उपाय योजना -

ग्रामीण शेतकऱ्याच्या आत्महत्या थांबविण्यासाठी उपाय-योजनांची आवश्यकता दिसूनयेते. शेतकऱ्याच्या आत्महत्येवरील प्रमुख उपाय-योजना खालीलप्रमाणे-

1) शेतकऱ्याच्या सबसिडीत वाढ
2) सिंचनाच्या सुविधांची उपलब्धता
3) शेतीपूरक व्यवसायांची निर्मिती
4) कर्जातील सुलभ पुरवठा
5) उत्पादनावर आधारित शेतीमालाला भाव
6) शिक्षणाच्या सुख-सुविधा

या संज्ञेचा वापर हा अशा प्रकारच्या व्यक्तीच्या कोणत्याही संदर्भात वापरला जातो ज्या क्रियेचा सकारात्मक वा नकारात्मक क्रियेच्या शेवट हात्याच्या मृत्यूत होत असतो "

आत्महत्येची आर्थिक कारणे -

१. ग्रामीण शेतकज्याच्या आत्महत्येस विविध प्रकारची आर्थिक कारणे प्रमुख ठरतातती खालीलप्रमाणे
२. नवीन आर्थिक धारणामुळे शेतकज्याच्या सबसिडीतील झालेली घट
३. शेतीमालाला योग्य बाजारभावाचा अभाव
४. शेतकज्यांचा कर्जबाजारीपणा
५. निसर्गाचा लहरीपणा
६. भौतिक सोयी-सुविधांचे आकर्षण
७. सिंचनाच्या तुटपुंज्या सुविधा
८. व्यापारी व दलालांकडून होणारी लूट
९. मजूरीचे वाढते दर आणि मजूरांची कमतरता.
१०.वाढता खर्च आणि कमी रोजगार उत्पन्न
११.बिगर कृषी क्षेत्रातील संधीचा अभाव
१२.प्रक्रिया उद्योगांची कमतरता
१३.व्यवहारिक ज्ञानाचा अभाव
१४.लघु आणि जोडधंद्याची कमतरता
१५.दर्जेदार बी-वियाणे, खते व अवजारांची कमतरता
१६.विजेचा तुटवडा
१७.शासकीय योजनांचा अभाव
१८.शासकीय धोरणातील उदासिनता

एक सामाजिक तथ्य मानले असून, त्याच्यामते आत्महत्या हा सामाजिक एकीकरणाच्या अभावाचा परिणाम आहे. म्हणून सामाजिक दृष्टीकोणातून शेतकऱ्याच्या आत्महत्येचा शोध घेण्याचा प्रयत्न प्रस्तुत संशोधन पेपरमधून केला आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे -

1) ग्रामीण शेतकऱ्याच्या आत्महत्याबाबतच्या सामाजिक आणि आर्थिक कारणांचा शोध घेणे.

2) ग्रामीण शेतकरी आत्महत्येच्या समस्येवर उपाय योजना सुचविणे.

गृहितके :

1) ग्रामीण शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या सामाजिक आणि आर्थिक कारणांनी होतात.

2) ग्रामीण शेतकऱ्याच्या आत्महत्या थांबविण्यासाठी विविध उपाय योजनांची आवश्यकता आहे.

संज्ञाचा अर्थ :

शेतकरी -

शेतकरी ही व्यापक संज्ञा असून त्यामध्ये कृषीयोग्य जमिनीवर शासकीय नियमानुसार मालकी असणाऱ्या सर्व व्यक्तिचा समावेश होतो. तसेच दुसऱ्यांची शेतजमीन भाडेतत्त्वावर कसण्यासाठी केली असेल तर त्याची शासकीय कार्यालयामये नोंद असणे आवश्यक आहे. त्याशिवाय त्याला शेतकरी म्हणता येणार नाही.

आत्महत्या -

सर्वसामान्यपणे आत्महत्या हे समाजविरोधी आणि कायद्याविरोधी कोणत्याही व्यक्तीचे कृत्य होय. पण या कृतीला व्यक्तीची स्वत:ची संमती असते. एमिल दरखिमच्या मते, "आत्महत्या

सन 2003 पासूनच्या दहा वर्षातील ग्रामीण शेतकऱ्याच्या आत्महत्या :

वर्षे	ग्रामीण आत्महत्या केलेल्या शेतकऱ्यांची संख्या
2004	4147
2005	3926
2006	4453
2007	4238
2008	3802
2009	2872
2010	3141
2011	3331
2012	3786

समाजातील प्रत्येक व्यक्तीला स्वत:चा जीव सांभाळावाच वाटतो. आपणास अधिकाधिक दिवस जीवन जगता यावे यासाठी तो सतत धडपडत असतो. पण ग्रामीण शेतकरीच अधिक आत्महत्या का करतो? त्याला जीव प्रिय नाही का? असा प्रश्न निर्माण होणे साहजिक आहे. यासाठीच शेतकऱ्याच्या आत्महत्येच्या कारणांचा शोध घेणे क्रमप्राप्त ठरते.

अलिकडच्या काळात इतर विविध सामाजिक समस्या बरोबरच आत्महत्या ही एक प्रमुख सामाजिक समस्या ठरताना दिसते. कारण शेतकऱ्यांची आत्महत्या हा विपरीत सामाजिक परिस्थितीचाच परिपाक ठरतो. म्हणून शेतकऱ्याला आत्महत्येस प्रवृत्त करणारी तेथील सामाजिक परिस्थिती असून त्याचे मूळ सामाजिक आणि आर्थिक स्थितीमध्ये आहे. एमिल दरखिमनेही समाजशास्त्रामध्ये आत्महत्येला

7) विविध शासकीय योजनांची अंमलबजावणी
8) शेतकज्यात जाणिव जागृती करणे.
9) शेतीविषयक तंत्रज्ञानाचा विकास
10) कुटूंबाची सदस्य संख्येवर मर्यादा
11) उत्पन्न आणि खर्च यात समन्वय
12) शेतीमालाला योग्य भाव
13) शेतकज्यातील व्यसनमुक्ती
14) इतर क्षेत्रात रोजगारांच्या संधी
15) शेतकऱ्याच्या मुलांसाठी मोफत शिक्षणाच्या सोयी-सुविधा
16) शेतीला व्यवसायाचा दर्जा
17) व्यावसायिक शिक्षणाची पूर्तता
18) अन्नधान्य वितरण व्यवस्थेतील सक्षमता

समारोप -

आधुनिक काळातील 'शेतकरी आत्महत्या' ही ग्रामीण प्रमुख आणि हुआयामी समस्या बनली असून यासाठी विविध घटक/कारणे कारणीभूत आहेत म्हणून एका क्षेत्रामध्ये बदल होऊन चालणार नाही. तर ग्रामीण शेतकज्यांचा सर्वांगिण विकासाच्या दृष्टीने विविध उपाय-योजना होणे गरजेचे आहे. निसर्ग,समाज व्यवस्था, शासकीय धोरण, वदलता आर्थिक परिस्थिती आणि होणारे सामाजिक परिवर्तन याचा परिपाक म्हणजे, 'शेतकरी आत्महत्या' होय. शेतकज्याच्या आत्महत्येवर विविध उपाययोजना करुन त्या एकाएकी बंद करणे अशक्य आहे. यासाठी फक्त शासनाला जबाबदार धरुन चालणार नाही. म्हणून शेतकज्याच्या आत्महत्येच्या बाबतीत समाजाचा एक घटक म्हणून त्यांना परिवर्तनाच्या आणि विकासाच्या प्रवाहामध्ये आणण्याची जवावदारी आपणा सर्वांची आहे. त्यासाठी समाजाच्या सर्व स्तरातून प्रयत्नाच्या माध्यमातून व शासनाच्या विविध योजनांच्या माध्यमातून ग्रामीण शेतकऱ्याच्या आत्महत्येचे प्रमाण हळूहळू कमी होण्यास मदत

7) विविध शासकीय योजनांची अंमलबजावणी
8) शेतकऱ्यात जाणिव जागृती करणे.
9) शेतीविषयक तंत्रज्ञानाचा विकास
10) कुटूंबाची सदस्य संख्येवर मर्यादा
11) उत्पन्न आणि खर्च यात समन्वय
12) शेतीमालाला योग्य भाव
13) शेतकऱ्यातील व्यसनमुक्ती
14) इतर क्षेत्रात रोजगारांच्या संधी
15) शेतकऱ्याच्या मुलांसाठी मोफत शिक्षणाच्या सोयी-सुविधा
16) शेतीला व्यवसायाचा दर्जा
17) व्यावसायिक शिक्षणाची पूर्तता
18) अन्नधान्य वितरण व्यवस्थेतील सक्षमता

समारोप -

आधुनिक काळातील 'शेतकरी आत्महत्या' ही ग्रामीण प्रमुख आणि हुआयामी समस्या बनली असून यासाठी विविध घटक/कारणे कारणीभूत आहेत म्हणून एका क्षेत्रामध्ये बदल होऊन चालणार नाही. तर ग्रामीण शेतकऱ्यांचा सर्वांगिण विकासाच्या दृष्टीने विविध उपाय-योजना होणे गरजेचे आहे. निसर्ग,समाज व्यवस्था, शासकीय धोरण, बदलता आर्थिक परिस्थिती आणि होणारे सामाजिक परिवर्तन याचा परिपाक म्हणजे, 'शेतकरी आत्महत्या' होय. शेतकऱ्याच्या आत्महत्येवर विविध उपाययोजना करुन त्या एकाएकी बंद करणे अशक्य आहे. यासाठी फक्त शासनाला जबाबदार धरुन चालणार नाही. म्हणून शेतकऱ्याच्या आत्महत्येच्या बाबतीत समाजाचा एक घटक म्हणून त्यांना परिवर्तनाच्या आणि विकासाच्या प्रवाहामध्ये आणण्याची जबाबदारी आपणा सर्वांची आहे. त्यासाठी समाजाच्या सर्व स्तरातून प्रयत्नाच्या माध्यमातून व शासनाच्या विविध योजनांच्या माध्यमातून ग्रामीण शेतकऱ्याच्या आत्महत्येचे प्रमाण हळूहळू कमी होण्यास मदत

होईल आणि एक दिवस ग्रामीण माथी लागलेला शेतकरी आत्महत्येचा कलंक नक्कीच पुसला जाईल यात शंका नाही.

संदर्भ :

1) शेतकरी मासिक
2) दैनिक देशोन्नती
3) बळीराजा मासिक
4) ढोबळे विष्णू - शेतकऱ्याच्या आत्महत्या जागतिकीकरणातील शोकांतिका
5) दैनिक सकाळ
6) लोकराज्य
7) डॉ.गव्हाणे एस.जे. शेतकऱ्याच्या आत्महत्या, दै.महाराष्ट्र टाईम्स

***